

Ковтуненко Е.С.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет соціології,
кандидат
соціологічних наук, доцент

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СОЦІОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ЗМІН

В статті мова йде про концептуалізацію поняття "соціальні зміни" в різних соціологічних парадигмах. Розглядається системна та синергетична парадигма.

Презентується можливість дослідження соціальних змін через різний теоретичний та методологічний базис теорій.

Ключові слова: соціальна зміна, системна теорія, синергетична теорія, понятійно-категоріальний апарат

В статье речь идет о концептуализации понятия "социальные изменения" в различных социологических парадигмах. Рассматривается системная и синергетическая парадигмы. Презентуется возможность исследования социальных изменений в русле разных теоретических и методологических направлений.

Ключевые слова: социальные изменения, системная теория, синергетическая теория, понятийно-категориальный аппарата

In the article the question is about concept "social changes" in different sociological paradigms. A system and sinergistical paradigm is examined. Possibility of research of social changes is presented through the different theoretical and methodological base of theories.

Keywords: social change, system theory, sinergistical theory, concept-category vehicle

Проблематика соціальних змін, мабуть, є найбільш популярною в соціології, оскільки ними пронизане все суспільство. **Актуальність** цієї проблематики ніколи не вичерпає себе. Тому **мета** статті – розкрити теоретико-методологічні та концептуальні засади дослідження соціальних змін в суспільстві – буде мати нескінченний характер в соціологічному дискурсі.

Ціла низка робіт класиків соціології присвячена проблемам соціальних змін. До них можна віднести праці О.Конта, Г.Спенсера, Е.Дюркгейма, К.Маркса, П.Сорокіна, Т.Парсонса, Карла Полан'ї, К. Поппера, Л. Моргана, П.Штомпки тощо.

Серед вітчизняних вчених, які приділяли увагу вивченню різних видів соціальних змін, можливо виділити Л.Д.Бевзенко, І.Е. Бекешкіну, Є. Бистрицького, В.М. Ворону, Є.І. Головаху, А.Н. Данілова, Б.В. Дубіна, Т.І. Заславську, С.Л. Катаєва, О.Д. Куценко, С.О. Макеєва, М.Д. Міщенко, Ю.І. Павленко, Н.В. Паніну,

О. Пасхавера, В.М. Пічу, І.М. Попова, А.О. Ручку, Є.І. Суїменко, В.І.Тарасенко, В.Є. Хмелько, А.М. Яценко та деяких інших. Більшість з вищеназваних вчених приділяли увагу аналізу процесів трансформації на Україні.

В останні декілька десятиліть різні типи соціальних змін досить детально розглядаються західними вченими. У зв'язку з цим назвемо роботи Вільгельма Блейка, Клауса фон Байме, Еберхарда Зандшнайдера, Норберта Вуннера, Вольфганга Меркеля, Баррінгтона Мура, Александра Отта, Девіда Штарка, Вольфганга Цапфа та багатьох інших.

Отже, на сьогоднішній день накопичилося чимало матеріалу з проблем соціальних змін. Концептуальні та методологічні засади досліджень цих процесів розроблені досить непогано. Але на сьогоднішній день в світі виникає велика кількість нових видів соціальних змін, соціальних процесів, які потребують нового переосмислення та концептуалізації. Прикладом таких змін є глобалізація, модернізація, перебудова, соціальні трансформації тощо. Не дивлячись на велику популярність цієї тематики, аналіз соціальних трансформацій, глобалізацій та ін. здійснюється фрагментарно. Досить погано концептуально розроблені ці поняття, не встановлено принципової різниці між різними видами соціальних змін та не виявлено категоріальної специфіки понять у порівнянні з іншими поняттями, що фіксують соціальні зміни.

В наш час на українському просторі існує велика потреба у вивченні трансформаційних процесів. Для такого вивчення потрібні не просто дані багато численних емпіричних досліджень, а й певна теорія, яка б давала можливість аналізувати та прогнозувати трансформації в різних країнах. В цілому теорія трансформації повинна забезпечити гарантії побудови нової соціальної системи, завадити її поверненню до старого режиму. Вся складність розвитку процесу трансформації полягає в тому, що не існує єдиної технології трансформаційних змін й оптимальну політику перетворень кожній країні потрібно виробляти самостійно. І це ще більше доводить необхідність створення наукової теорії, яка б давала можливість аналізувати трансформації в кожній країні. Тут важливо подати загальну схему трансформаційного процесу, викласти його логіку, проаналізувати "відхилення" від трансформаційного шляху таким чином, щоб на основі таких положень можливо було розробити політику трансформації для будь-якої окремої країни.

В історії соціології вже існує багатий досвід дослідження соціальних змін в суспільстві. Вже з моменту виникнення соціологічної теорії було притаманне розділення на "соціальну статіку" та "соціальну динаміку", яке ввів основоположник соціології Огюст Конт. Соціальна статіка повинна вивчати складові частини суспільства, його будову, а соціальна динаміка відповідно повинна займатися

процесами, що протікають у суспільстві. Для Огюста Конта існував деякий стійкий стан суспільства, котрий можна спостерігати та аналізувати незалежно від його руху.

Саме таке розділення на статику та динаміку внаслідкував послідовник Огюста Конта Герберт Спенсер - засновник органіцистської школи в соціології. Поняття "структура" охоплює дослідження внутрішньої будови соціального цілого. Цьому поняттю Герберт Спенсер протиставляє поняття "функція", що повинно описувати шляхи, можливості змін соціального цілого, його трансформації.

Г.Спенсер, як і О.Конт, вважав, що суспільство можна розглядати статично, відокремлено від процесів, які відбуваються в ньому. Таким чином, Герберт Спенсер відокремлював структуру суспільства від його функцій.

Огюст Конт, виділяючи в соціології соціальну статику та соціальну динаміку, співставляв два типи дослідницьких процедур: пошуку законів співіснування та виявлення, на противагу їм, законів слідування. Вже в наші дні ми говоримо про синхронне дослідження (в якому суспільство розглядається в статичній перспективі) та про діахронне дослідження, що включає фактор часу та робить наголос на соціальних змінах. Такий підхід Огюста Конта вплинув на сучасні процедури вивчення соціальних змін.

Сучасна соціологія успадкувала в якійсь мірі класичну органіцистичну метафору та привнесла нею розділення та протиставлення, але не безпосередньо від Огюста Конта чи Герберта Спенсера, але вже через соціологічні школи двадцятого століття, такі, як теорія систем, функціоналізм, структурний функціоналізм, конфліктологія тощо.

Багатий концептуальний апарат теорії систем використовується зараз для аналізу соціальних змін. Лише в недалекому минулому "системній моделі" суспільства був протиставлений "альтернативний образ суспільства", що розглядається з точки зору процесу, внаслідок чого минулі концепції, що використовувалися для дослідження соціальних змін, піддалися відповідній модифікації [4, с. 46].

Соціологія почала переглядати надійність системних моделей суспільства й саму дихотомію статичності та динаміки. Зараз вчені починають сприймати суспільство у постійному русі. Основною тенденцією в сучасній науці стала чисто динамічна чи процесуальна установка вивчати події, а не речі, процеси, а не стани. Вчені поставили під сумнів твердження Огюста Конта та Герберта Спенсера про те, що суспільство можливо розглядати статично [3, с. 27].

Для соціології це означає, що суспільство розглядається не як статичний, стабільний стан, а як процес. Вся соціальна реальність

являє собою динаміку. Таким чином, в науці утвердилася діахронна перспектива досліджень. Відповідно зазнає змін і образ об'єкту. Тепер це не "тверда" система, а скоріш поле взаємовідносин. Соціальна реальність є тканиною, що сполучає людей один з одним; таке поле знаходиться у постійному русі. При такому підході події стають фундаментальною одиницею соціологічного аналізу. В межах цієї альтернативної моделі під соціальною зміною мається на увазі соціальний процес, що включає в себе послідовність соціальних подій. Основні відмінності моделі поля від системної є в теоретичному обґрунтуванні змін та процесів як саме протяжних, а не як дискретних. Будь-які два стани соціального поля будуть якісно різнитися, бо між цими двома точками є рух. Можна з впевненістю сказати, що соціальні зміни відбуваються в кожній певний момент часу та кожній точці нашої планети.

Важко сказати, яка з цих двох моделей адекватніше відтворює реальність. Кожна з моделей є певною абстракцією, певною формалізованою теорією, символічним відображенням дійсності. Обидві вони мають недоліки та переваги та обидві вони мають право на існування. Системна модель має досить довгу традицію: більшість теорій, що розглядають соціальні зміни, ґрунтуються саме на цій моделі. Модель поля намагається більш адекватно відобразити динамічність

суспільства, але ця модель ще потребує підтвердження багато численними емпіричними дослідженнями. Отже, на сучасному етапі потрібно прийняти до уваги переваги та недоліки обох моделей розвитку суспільства та, можливо, спробувати інтегрувати їх.

Можливості інтеграції цих напрямків, а також їх детальний аналіз ми бачимо у відомій роботі Петро Штомпки. Штомпка не користувався категорією "соціальна трансформація", але він розробив методологію вивчення соціальних процесів. За цією методологією можна визначити місце та роль будь-якого соціального процесу в функціонуванні системи. Головною заслугою Штомпки, на думку автора, є його точне визначення основних понять його соціології соціальних змін.

Деякі соціологи вважають, що об'єднання двох досить різних методологій - системної моделі та моделі поля - можна зробити на базі синергетичного підходу. А понятійний апарат синергетики й слугує цілям об'єднання системного підходу та теорії поля. Синергетична парадигма є досить новою в сучасній соціології. Вона з'явилася як альтернатива системній теорії. На думку прихильників синергетичного напрямку системна теорія не могла вирішити багатьох теоретичних проблем, які могли б бути здолані на основі самоорганізаційних принципів. [2, с. 225]

В порівнянні з системною традицією синергетична теорія

виявляється досить новою. Вона тільки почала формуватися й можна сказати, що принципи синергетичної теорії тільки починають використовувати в соціологічних дослідженнях. Понятійно-категоріальний апарат цієї течії виявляється ще недостатньо сформованим. З одного боку, зараз стають дуже популярними поняття нелінійності, відкритості, нерівноваги й т.д. А з іншого боку, понятійний апарат самоорганізаційної парадигми ще не складений в повній мірі, бо вона тільки починає заявляти про себе.

Незважаючи на досить невеликий час існування синергетичної парадигми, можна вже виділити декілька теорій: це школи І.Пригожина (теорія диссипативних структур), Г.Хакена (теорія детермінованого хаосу), Р. Тома (теорія катастроф), С.Курдюмова (теорія нестационарних структур, режими з загостреннями) та ін.

В синергетичній парадигмі виділяють дві течії. До першої належать висновки та пояснення, в основі яких є ідея самоорганізації як вичерпна ідея соціальних змін. Інший напрям доповнює ідею самоорганізації ще організаційним аспектом.

Синергетика черпає свої ідеї з термодинаміки. Але, як зауважує Л.Д.Бевзенко в роботі "Соціальна самоорганізація", об'єктом синергетики стають не просто системи, що поводять себе подібно термодинамічним, але й істотно нелінійні, відкриті системи, які знаходяться далеко від положення рівноваги. На відміну від термодинамічних систем, які в стані нерівноваги набувають структурного розладу, соціальні системи з точки зору синергетичної парадигми поводять себе по-іншому. Вони починають рухатися не в сторону розкладу системи, ентропії, а в сторону утворення нової форми. Ці нові форми за думкою Л.Д.Бевзенко й складають основний предмет синергетики. Динаміка, механізми виникнення й зміни цих форм, а також умови збереження та розпаду лежать в центрі предметної галузі концепції самоорганізації.

Синергетика має дещо спільне з теорією систем - вони обидві в якості об'єкта дослідження вибирають відкриті системи, обидві зосереджують увагу на

протистоянні ентропійним процесам. Але теорія систем концентрується на можливостях підтримки рівноваги в системах, тоді як синергетика намагається аналізувати стани нерівноваги. Синергетика зосереджується на так званих ефектах самоорганізації. Для опису цих процесів потрібен новий понятійно-категоріальний апарат, т.к. старий апарат системної теорії не відповідає завданням синергетичної парадигми.

Синергетична теорія оперує особливими поняттями, які фіксують важливі для представників цієї теоретичної течії процеси та явища, - біфуркація, аттрактор, ентропія, диссипація, флуктуація та ін. Саме в цих поняттях й описуються трансформаційні процеси в системі. Для

розгляду трансформаційних процесів потрібно визначити вищезазначені категорії. Ці визначення досить детально та вдало проаналізувала Л.Д.Бевзенко в своїй праці “Соціальна самоорганізація. Синергетична парадигма: можливості соціальних інтерпретацій”. Саме її інтерпретацію основних понять синергетики можна взяти за основу для подальшого розгляду цієї парадигми.

Л. Бевзенко уявляє соціальні зміни як процеси революційної чи еволюційної зміни соціального порядку. Вона подає власну типологію можливих форм зміни цього порядку. Погоджуючись з тим, що все постійно змінюється, вона виділяє три типи змін:

1. зміни, що дозволяють структурному портрету системи на якомусь рівні точності опису зберігати тотожність самому собі;
2. зміни, що змінюють структурний портрет, але не розвалюють основ системної єдності, структурного зв'язку частин;
3. зміни, основою яких є повний системний розпад й виникнення нових структур нового малюнку системних зв'язків [1, с.170].

Поняття “структура” приймає особливий сенс в нелінійних системах. В цих системах структура виникає не за рахунок розташування елементів відносно один одного, а за рахунок напрямленості обмінних потоків, які в процесі структурування отримують все більшу визначеність чи стійкість. Для прихильників синергетичної парадигми структура виявляється процесом локалізованим в певних частинах середі.

Синергетика використовує також поняття “система”, що є одним з основних для класичної науки. “Сукупність взаємопов'язаних елементів може вважатися системою у тому випадку, коли з цих взаємозв'язків виникає певна якісна визначеність, коли існує певна інтегративна якість, що притаманна лише сукупності, не міститься в жодному елементі, але накладає на кожний елемент відбиток, що дозволяє відрізнити його від інших, що не належать системі.” [1, с.59]. Таку властивість називають емерджентністю. Вона допомагає встановлювати межі системи. Синергетики характеризують систему через категорію “ентропія”. Ця категорія відображає міру неупорядкованості чи міру хаоса системи. Л. Бевзенко ентропію пояснює наступним чином: якусь певну якісну особливість системи на мікрорівні можна реалізувати якимось числом перестанов, які не будуть впадати у вічі. Система в цьому випадку змінюватися не буде, а ця кількість перестанов буде давати нам величину ентропії. Отже, ентропія буде тим вище, чим більш однорідною з точки зору якості системи будуть її елементи.

Зміна в системі описується прихильниками синергетики іншим поняттям, що означає точки порогових значень параметрів порядку, в яких відбувається зміна внутрішньої впорядкованості системи.

Фахівець з проблеми біфуркації Ервін Ласло вважає її фундаментальною характеристикою складних систем, коли вони зазнають високого ступеню тиску та напруги. Коли система виходить за межі стабільності, то в ній починаються хаотичні процеси. Не обов'язково, говорить Ласло, ці процеси призводять до загибелі системи. Вони можуть бути початком нового порядку. Відношення між системою до та після біфуркації не буває лінійним. Розвиток систем завжди є нелінійним та стрибкоподібним.

Біфуркаційний стан в житті системи виникає не тільки при її віддаленні від стану рівноваги, але й в ситуації порушення цієї рівноваги в інших системах. Для системи проходження через біфуркацію означає перспективу появи нових впорядкованостей, зв'язків.

Отже, точка біфуркації – одне з центральних понять синергетичної теорії, бо цим поняттям окреслюється перехід системи до іншої якості. Вихідом на точку біфуркації система змінює власні якісні характеристики. Саме таким чином уявляють механізм трансформації соціологи-синергетики.

Головною ознакою виходу системи зі стану рівноваги є збільшення в ній ентропійних показників. Ці показники доходять до якогось порогового стану й тоді починається розпад системи. "Система може довго знаходитися в передбіфуркаційному (високоентропійному) стані

Вихідом на біфуркацію система відкриває для себе декілька можливих варіантів розвитку. "Відкритість та нелінійність системи в такі моменти її життєдіяльності стають причиною неоднозначності майбутнього. Подальший шлях системного розвитку виявляється принципово непередбачуваним." [1, с.62]. Таким чином втрачає силу принцип детермінізму, на якому засновується класична наука.

За допомогою поняття аттрактор саме й описується одна з найважливіших властивостей системи в синергетиці – властивість до самоорганізації. Й тут мова йде про утворення диссипативної структури, яка б відповідала характеристикам, суті соціальної середи. Аттрактор виходить з самої соціальної середи та він є іманентною властивістю середи. Аттрактор виявляється відносно сталим станом системи, який притягує до себе можливі траєкторії розвитку цієї системи. Коли система виявляється у полі дії аттрактора, то вона розвивається саме до такої структури, яку диктує аттрактор. Таким чином з хаосу, в якому перебуває система, вибудовується структура чи самоорганізаційний порядок, який диктується аттрактором [1, с.195].

Як наслідок проходження системи через точку біфуркації є необерненість системи. Якщо система робить вибір на користь якогось аттрактору чи шляху розвитку, то вона назавжди втрачає можливість повернутися до попереднього стану та якось змінити свій вибір. В цьому формулюванні з'являється нове поняття аттрактора, яке

відвіграє одну з провідних ролей в цій парадигмі. “Це ті ж диссипативні структури, які виникають в процесі самоорганізації. Але у визначенні їх як аттрактивних акцент робиться вже не на їх диссипативній природі, а на конфігурації й тяжінні системи саме до такої організації процесів диссипації” [1, с.63].

В точці біфуркації перед системою відкривається багато шляхів її подальшого розвитку. Такі шляхи розвитку мають назву аттракторів в синергетичній парадигмі. Система “притягує” один з цих аттрактивних станів. Таке “тяжіння” до певного стану носить назву випадіння на аттрактор. Автори-синергетики говорять, що коли після біфуркації виникає якась перевага якоїсь структури аттрактора перед іншими структурами, , то незначне коливання системи в її сторону за рахунок нестійкості біфуркаційного моменту призводить до того, що цей рух призводить до створення розвиненої структури. Вчені ще наголошують. Що аттрактивні точки в просторі системи домінують над всіма іншими можливими станами системи.

Властивості аттрактора виходять з особливостей соціальної системи, в якій він виникає. Але постає питання, чому система “впадає” на один якийсь певний аттрактор? Л. Бевзенко вважає, що це відбувається флуктуаціям, що що відкривають можливість завдяки малим, незначним збуджуванням впливати на подальшу долю системного цілого, яке до критичної точки було байдуже до таких впливів й гасило їх в силу сталості попереднього стану. В точці біфуркації зростає чутливість системи до таких малих збуджень. Флуктуації визначаються випадковістю, тому випадковість починає відігравати важливу роль при подальшому розвитку системи. Це відрізняє синергетичну теорію та нелінійні системи від класичної соціології з її лінійними системами, які байдужі до флуктуацій та випадковостей. Пригожин та Стенгерс так високо визначають роль флуктуацій в трансформаційному процесі, що пропонують назвати ситуацію, коли флуктуація діє на систему, порядком через флуктуацію.

Важливою особливістю системи з точки зору синергетики є можливість флуктуації створювати великий системний порядок. Будь-який окремих елемент системи в біфуркаційній точці може створити вирішальний вплив на розвиток системи. Якщо біфуркація з випаданням на аттрактор не створює нової середи, яка може функціонувати, то знову відбувається вихід на біфуркаційну точку.

Чи можна якимось чином управляти флуктуаціями в біфуркаційній точці з метою виходу на певний аттрактор? Управляти системою можна побічно, змінюючи її параметри управління. Це не прямий вплив на стан системи, який ми спостерігаємо в лінійних системах. В синергетиці говорять про управління процесами, скоріш коли мова йде про якісь невеликі впливи в точці біфуркації. Аттрактивну

структуру неможливо знищити, а також, за думкою синергетиків, неможливо надати їй якоїсь іншої характеристики чи форми. Л. Бевзенко виділяє ще одну властивість аттрактивних структур, пов'язану з її управлінням: аттрактивну структуру неможливо створити штучно. “Вірніше, їх можна створити (а правильніше сказати – ініціювати, спровокувати виникнення) тільки такими, які передують в середі: це повинно бути дещо, органічно належне до середі, а не сконструйоване на основі чужого для неї цілепокладання” [1, с.203]. Якщо в системі буде дещо чуже, то вона буде відштовхувати цей елемент.

Однією з найважливіших особливостей нелінійної системи є її самоускладнення після випадіння на аттрактор. Цей принцип усладнення структури отримав назву фрактального принципу. За цим принципом структура відтворюється на більш високому рівні ту структурну конфігурацію, яка була на

попередньому рівні. “Фрактальними називають об'єкти, що мають властивість самоінваріантності” [1, с.206].

Синергетична теорія порушує принципи детермінізму та причинності, що постулюються системними теоріями. “Вибір варіанту післябіфуркаційного еволюційного розвитку ні причинно, ні вирогідно не пов'язаний з добіфуркаційним періодом” [1, с.261]. Вирішує все тут випадковість. Одним з найважливіших відкриттів синергетики є нелінійність середі у вигляді спектру можливих аттрактивних траєкторій. Спектр аттракторів визначається виключно внутрішніми властивостями системи. Спектр аттракторів – це тільки потенційні можливості подальшого розвитку системи. Якщо в системі після біфуркації відбулося випадіння на аттрактор, то система вже самостійно самоорганізується та добудовується відповідно аттрактору. Синергетики вважають, що це відбувається подібно гравітації в полі тяжіння Землі.

Вибір системою у точці біфуркації певного аттрактору цілком залежить від флуктуацій чи випадковостей. За думкою Пригожина біфуркація такий самий випадковий процес як і кидання монети. Саме випадковий процес і визначає глобальний хід еволюції.

Особливу увагу потрібно приділити одному з положень синергетичної теорії, в якому зауважується, що “минуле не визначає той варіант майбутнього, який вибере система в точці біфуркації, не детермінує майбутнє, не вміщує його в собі” [1, с.263]. Звісно така постановка питання викликає деякі зауваження. Чи може взагалі в певній системі майбутнє не вміщувати в собі минулого, не бути з ним пов'язаним? Якщо аттрактори іманентно пов'язані з соціальною середою, якщо вони з неї виходять, то це повинно означати і зв'язок з

минулим. Будь-яка соціальна середина має власне минуле, і якщо аттрактор виходить з середина, то він неодмінно несе на собі відбиток минулого. Мабуть, логіка синергетиків в даному положенні виявляється дещо спотвореною.

Прибічник системного аналізу П.Штомпка називає революції найбільш яскравими проявами соціальних змін. У своїй праці "Соціологія соціальних змін" автор детально розглядає основні істотні на даний момент теорії революцій. Він, виділяючи багато численні переваги цих теорій, розкриває також й проблемні питання. Майже всі теорії соціальних революцій не розкривають причин їх швидкого початку та бурхливого проходження; питання детермінант революцій цими теоріями розкрито також недостатньо. Особливо болючим для цих теорій стає питання можливості прогнозу революцій та взагалі чи є вони закономірними чи випадковими. Ці проблеми й намагається вирішити синергетична парадигма. Вона надає логічне пояснення радикальним змінам в суспільстві з точки зору активізації самоорганізаційних процесів. Саме для таких революційних моментів історії й використовується поняття біфуркації. Проходження нелінійної системи через біфуркаційну точку й подальша її самоорганізація й дає можливість трактувати революційні події. Якщо багато авторів, що займалися проблемами соціальних революцій, наголошували на неможливості прогнозувати ці соціальні процеси. Самоорганізаційна модель мабуть також не може спрогнозувати ці процеси, бо вона наголошує на їх нелінійності та на величезній долі випадковості (флуктуації). "Лінійні процеси завжди демонструють помірність в змінах, а структурні трансформації в лінійних системах повинні визрівати лінійно,

пропорційно деякому детермінуючому їх фактору – нарощуючись, посилюючись, накопичуючись. Але цього не відбувається у випадку нелінійних системних процесів... В цьому випадку основні системні характеристики зберігаються тривалий час незмінними при незначних коливаннях параметрів." [1, с.63].

Самоорганізаційні моделі можуть прояснити досить складно пояснювальні з точки зору системної моделі події. Наприклад, розпад Радянського Союзу. Якщо ці події розглядати під кутом зору розвитку відкритих нелінійних систем, то можна й пояснити стримкість, бурхливість процесів кінця 80-х – початку 90-х років.

Висновки. Теорія, в центрі уваги якої стоять соціальні зміни, може ґрунтуватися й на системній моделі, й на синергетичній. Головне, що вона повинна мати потужну методологічну основу для аналізу цих змін в окремому суспільстві, а також давати можливість прогнозування змін. Така теорія повинна характеризуватися потужним евристичним потенціалом для побудови моделі соціальних змін в

певній країні. Для отримання такого евристичного потенціалу необхідне створення понятійно-категоріального апарату теорії, уточнення принципів та методів дослідження й т.д.

Література

1. Бевзенко Л.Д. Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций. – К.: Институт социологии НАН Украины, 2002. – 437с.
2. Ковтуненко Е.С. Соціальні зміни: поняття та види // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. – Харків: Видавничий центр Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна, 2002. – с.224-228.
3. Штомпка П. Социология социальных изменений. Москва, институт «Открытое общество», 1996. – 414 с.
4. Luhmann, N. (Dirk Baecker, Hrsg.) Einführung in die Systemtheorie. Heidelberg: Carl-Auer-Systeme, 2002. – 346 S.